

MESNEVÎ'DE AŞK VE ÂŞIK

Musa KAVAL (*)

Özet

Aşk'ı en güzel anlatan sûfi şairlerden biri olan Mevlânâ eserlerinde dönüp dolaşıp sözü ona getirmektedir. Birçok farklı konuyu işlediği hikâyelerinde sözün sonunu aşk ile bağlar. Çünkü Mevlânâ'ya göre aşk, imanın en üst boyutudur. Mesnevî'de İlâhi aşkı ve ona ulaşmanın yollarını anlatan Mevlânâ'ya göre aşktan nasibi olanlar pek azdır. Her ne kadar yeryüzü İlâhi aşkın tecellileri ile dolu olsa da maalesef insanların çoğunluğu onu göremez. Ancak insan ibadetler ile ona yakınlaşabilir. Çok değerli olan aşk makamına erişebilmek için âşık birçok zorluklarla yüzleşmek zorundadır. Aşık, Mâşuk'a vuslat serencamında her türlü güçlüğe sabır göstermenin ötesinde kendi varlığını da hebâ etmelidir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevi, aşk, âşık, mâşuk

Love and Lover in Masnavi

Abstract

Rumi who was the best poet of love eventually mentioned on Love in his works. He finished many stories on different subjects with love so that it is the highest point of the faith. According to Rumi, who teaches the Divine Love and its path, only few people can catch it. However, most of the people can't catch Divine Love defined as the highest step of faith. Although the eath is full of sample of reflection of Devine Love, most of the people can't see it. Maybe, people can get closer it by means of worship. Lover have to suffer from so many difficulties in order to reach love. Furthermore, lover must self-sacrifice his life.

Key Words: Rumi, Masnawi, love, lover, beloved.

---

*) Dr., Öğretmen, Düzce Anadolu Lisesi

Giriş

Mevlânâ anıldığında akla ilk gelen kelimelerden biri “aşk”tır (Cebecioğlu, 2004, s.65). Çünkü hemen her konuyu aşka ile bağlar. Mevlânâ’nın maksadı İlahî Aşk’tır. İnsanın bir başka insana karşı duyduğu “Mecazî Aşkın” bile dönüştürücü özelliğinden bahsedilen Mevlânâ, İlahî Aşkın, kendi ifadesi ile insanı pişirip, yakarak kemâle erdireceğini söyler. Olgunlaştıran aşk, insanı hamlıktan kurtarıp kemâle erdirirken onu zorlu bir süreçten geçirir. Bu yüzden öncelikle aşka talip olanın kabiliyetli olması gerekir. Çünkü ayette de belirtildiği gibi insana ancak kaldırabileceği kadar sorumluluk yüklenir. Bu yüzden imanın üst makamı olarak telâkki edilen aşka en yakın kişiler peygamberler ve evliyalarlardır. Âşıklar çile dolu hayatlarında karşılaştıkları her zorluğu aşklarına devşirmeyi başarmışlardır. Maşuku yanında etraflarından habersiz oldukları gibi kendilerinden de yok olup gitmişlerdir.

Aşk

“...zâhirî güzelliğe ait bulunan aşklar, aşk değildir. Onlar nihâyet bir âr olur.” (Mesnevî: I, b.205). “Şehvetten aşka giden yol da çok uzundur.” (Rubâiler: I, b.119) Gazâlî’nin, sevginin ileri bir merhalesi olarak açıkladığı “aşk”tan (1973: IV, 597) tasavvuf literatüründe ilk kez; âşıklara sunulan “aşk kadehi”nden bahsederen Zunnûn Mısırî’ olmuştur (Nicholson, 2004: 43–44). Râbiatu’l-Adeviyye de aşkı ilk kullanan tasavvufî kişiliklerden biridir (Massignon, 2006: 97). Râbia: “Seni iki sevgi ile seviyorum: Biri Sana karşı aşk ile bağlanışımın ifadesidir. Öbürü Senin sevilmeye layık oluşunun içinde yarattığı sevgidir” demiştir (Smith, 1991: 91).

Mevlânâ, aşkı ucu bucağı olmayan ulu bir denize benzetir. Ona göre aşk denizi sırlarla doludur. Ucu bucağı olmayan bu aşk denizinin sadece bir damlası umut, geri kalanında ise korku¹ vardır (Rubâiler: II, 232, b. 987). Aşkın barındırdığı korku ve umut oranı dikkat çekicidir. Zira günümüzde olduğu gibi o dönemde de tasavvufu ve diğer mistik inançları yanlış yorumlayarak, kuru bir sevgi, sınırsız ve dayanağı olmayan ümitten bahsedenler olmuştur. Dolayısıyla Mevlânâ ve onun öğretilerine dayanarak bir şeyler ortaya koyanların onun sadece umut değil, ondan daha ağırlıklı olarak korkuya yer verdiğini anlıyoruz. Bu korku daha çok aşka hâlel getirecek veya mâşuku küstürecek işler yapma endişesidir. Aşkın barındırdığı ümit de azımsanmayacak derecededir. Zira damla nispeti ile ele alınan ümit akıllara zarar verecek kadar çoktur. Akıl mantık sistemi içerisinde hareket edildiğinde bazı işler mümkünâtın dışındaymış gibi görünür. Bu nedenle akıl ümitsizlik yoluna gitmeye yanaşmaz. Tam da burada aşk devreye girer. Bu evrede aşk lazım ki kişi akla imkânsız gibi görünse de ümit tarafına meyletsin. Yâni aşk, akıldan çok daha fazla ümide sahiptir. Çünkü hiç bir şeye aldırmayan aşktır, akıl değil. Akıl, faydalanacağı şeyi arar. Dönüştürücü bir iksir olan aşk (Mesnevî: II, b.1529-30) yılmaz, canını sakınmaz, utanma nedir bilmez (Mesnevî: VI, b.1966-7). Aşk aklın ve duyuların idrâk edemeyeceği âlemi anlamaya çalışan tek kılavuzdur (Nasr, 1964: 38). Değirmen taşının altına gitmiş

1) Arasteh aşkın kendisi ile kıyaskandığında korkunun bir hiçlik olduğunu söyler (A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, ter. Bekir Demirkol ve İbrahim Özdemir, Ankara, 2000, s.65).

gibi belâlara uğrar, sabreder.² Öyle pek yüzlüdür ki hiç arkasını dönmez. İçinde bir fayda elde etme ümidini öldürmüştür. Neyi var, neyi yoksa ortaya kor, oynar, yutulur, bir ücret aramaz. Allah'ın aldığı gibi yine hepsini Allah'a verir, tertemiz olur. Allah, ona sebepsiz olarak bu varlığı vermiştir. O cömert er de sebepsiz olarak Allah vergisini sadece Allah'a bağışlar (Mesnevî: VI, b.1968-71). Mâşuk sevgisini âlemdeki hiçbir şeye değişmez (Kelibazî, 1980: 130-131). Onun için mâşuku ile arasının iyi olması kâfidir (Mecâlis-i Seb'a: 50). Hatta kendisi de dâhil hiçbir şey bırakmayacak şekilde, bütün varlığı sevgiliye hibe etmektedir (Kuşeyrî, 2003: 404). Çünkü Maşuku, kalben apaçık bir şekilde görmenin tek yolu canı, aşka uydurmaktır (Garibnâme: I, 692).

Mevlânâ, hâkiki diriliğin aşkta yok olmakla mümkün olduğunu gösterir (Önder, s.105). Dolayısıyla Allah'a (c.c.) karşı sınırsız bir ümit içerisinde olmasına karşın insanlardan ümidini kesebilir. Bunun sonucu olarak Yüce Yaratıcı haricindeki herkesin ona kızmasının, herkes ile arasının açılmış olmasının hiçbir önemi yoktur (Mecâlis-i Seb'a: 51).

Mecâzi Aşk ve İlâhi Aşk

Mecnun gibi birçok âşık, mâşuk uğruna birçok sıkıntılara göğüs germiş, sevdiğini memnun etmek adına varını yoğunu, gerektiğinde canını ortaya koymuştur. Başka şeylerden bıkip usanmasına rağmen sevdiğinin mutluluğu için olmayacak işlere kalkışmıştır. Mevlânâ, dünyevî aşk için gösterilen bu kararlılığın şeyhine âşık olan veya ilâhi aşk³ taliplisi sâlikler için ibret verici olduğunu ifade etmiştir. İnsan, gerçek aşk olan ilâhî aşka⁴ talip ise bundan daha fazlasına tahammül göstermelidir. Fakat Mevlânâ, sâlikin, şeyhinin yapılmasını istediği ağır olan bir takım hikmetler yüzünden onu terk etmeye kalktığından şikâyet eder (Fîhi Mâ Fîh: 151) Mevlânâ'nın bu itirafından anlıyoruz ki kadın aşkı için inanılmaz sıkıntıları omuzlayan insanlar, o dönemde de var olmuştur. Bununla birlikte kendini ilâhî aşkın talipleri olarak gösteren bazı kişilerin de bırakın onda kaybolmayı, kadına karşı aşk besleyen kişilerin gösterdiği azim ve kararlılığı gösterememektedir. Çünkü şeyhinin kendisinin ruh ve kalp eğitimi için istediği şeyleri terk ederek, mücadelede yılgınlık göstermişlerdir. Halbuki aşkta ve sevgide konu Allah (c.c.) iken, mecâzi aşkta (Cebecioğlu: 418) konu insandır. Mevlânâ'nın buradaki mecâzi aşktan kast ettiği; bir insanın karşı cinsten bir insana duyduğu sevgidir. Mecâzi aşka dayanan ve gereklerini yerine getiren âşıklar bu yüksek duyguyu, İlâhi aşka geçiş yaptıran bir köprü olarak görürler (Demirci, 1991: 18). Ve bu köprünün, sâliki er yada geç Mevlâ'sına kavuşturacağını düşünürler (Eraydın, 1980: 203). Çünkü onlara göre mecâzi aşkın sembol ismi Mecnun da, Leyla'yı arada vasıta yapıp sabrederek ilâhî aşka ermiştir (Mantık Al-Tayr: I,b.1649-1761).

- 2) Râzî, aşkın, mâşukta ne keder ne de sevinç bırakmadığını söyler. Devamını şöyle getirir; "Senin vuslatına ulaşınca mâtemim de düğünüm de kalmadı. Nûrunun sadece bir tecellisiyle. İyim kötüm, azım çoğum hiçbir şeyim kalmadı." (Râzî, Mirsâdü'l-ibâd, s. 224).
- 3) Ibn Arabî üçe ayırdığı aşktan ilâhî aşkı; İnsanların Allah'a, Allah'ın insanlara duyduğu aşk olarak tanımlar. (İbn Arabî, *İlahî Aşk*, çev: Mahmut Kanık, (İnsan Yay.), İstanbul, 2003, s.38).
- 4) Yunus Emre gerçek aşkın aslında insan ruhunun özlemi olduğu dile getirir."Hakikî aşk ise insan ruhunun Allah'a karşı bir özlemidir (Mehmet Demirci, *Yunus Emrede İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi*, İstanbul, 1991, s.17).

Bu yüzden beşeri aşkı derin yaşayanlar bu tecrübeyi dönüşüme sokabilirken, bu duygudan mahrum olanlar her ne kadar ilâhî aşka talip olduklarını söyleselede, şeyhin küçük denilebilecek aşk sınamalarına dayanamayıp yolu terk ederler. Nerede kaldı onda aşkının bedeli olan maşuğa duyduğu hasret nedeni ile dünyayı taşıyan direğin ağırlığı gibi yükü çekmek... (Dîvân: VI, s. 262, b. 2075). Çünkü insan için susuzluk gibi elzem olan aşk (Ay, 1998: 48) denizi bir çömlek gibi kaynatır, dağı ezer, gökyüzünü çatlatacak kadar güçlüdür (Mesnevi: V, b.2735). Fakat Mevlânâ, Mâşuğa kavuşmak için yakıcı ve yıkıcı olan aşktan başka çare olmadığını belirtir; “Haydi git, aşk derdini kendine seç, aşk derdini seç, aşk derdini seç. Zira Dost’a kavuşmak için ben bundan başka bir çare bilmiyorum. Malım, mülküm yok diye gönlünü sıkma, üzülme. Eğer dertsiz isen ona üzül. Çünkü Hak yolunda derdin olmaması bir âfettir.” (Can, 2001, rb. nu.:1678) Mevlevî Âdem Dede de: “Derd ehli libâsını aşk ile giyen gelsin. Zehrini şeker gibi zevk ile yiye gelsin.” diyerek aşkın dertsiz olmayacağını dile getirmiştir (Dayıoğlu, 2003:72). Dünyaya veya kadına âşık olmakla yetinen kişi aslında üzerine güneş vurmuş bir duvara âşiktir (Mesnevî: I, b.2800 den önceki başlık). Duvarda gördüğü ışığın duvarın kendisinden olmayıp, güneşten olduğunu anlamamıştır. Bu nedenle gönlünü tamamen duvara vermiştir. Dünya ve içindekilere karşı hissedilen aşk cüz’e duyulan aşktır. Kül aşığı olanlar, bu cüz aşkına hiç bakmazlar. Zira cüz’ü seven maskaralaşır, başkalarına kul olur. O denize düşmüş, boğulmak üzere olan bir kişidir. Eline geçen ota yapışır. Fakat yapışılan maşuk, ışığın derdine derman olamaz (Mesnevî: I, b.2801 vd.). Çünkü o, değil başkasına el vermeyi kendine dahi yetmemektedir. Fakat âşık, maşuğun bu denli değersiz ve etkisiz olduğunu bilmez. Dolayısıyla madem insan âşık oluyor, aşkı hak edecek maşuka yönelmeli. Bu yüzden “Zina edersen hür kadınla et” sözü atasözü olup kaldı. “Çalacaksan inci çal” (Mesnevî: I, b.2805)sözü de neye meyলেdeceksen en iyisine meylet mânasına geldi. Kul yani mâşuk; efendisinin, Allah’ının yanına gitti. Âşık ağlayıp inler bir halde kaldı. Gül kokusu, güle gitti; o, hor hakir kala kaldı. Dileğinden uzaklaştı... Çalışması zâyî oldu. Çektiği eziyet hiçe gitti, ayağı yaralandı. Gölge avlayan avcıya benzedi. Hiç gölge ona sermaye olur mu? Adam kuşun gölgesini sımsıkı tutmuş. Kuş da ağacın dalında ona şaşmakta ve, “Bu akılsız adam neye seviyor?” demekte... İşte sana bâtil, işte sana çürümüş sebep! Eğer cüzü külle muttasıldır, ayrılmaz dersen diken ye, gül isteme. Diken de gülden ayrılmaz. Cüz, kül’e ancak bir yüzden bağlıdır. Yoksa Allah’ın peygamberleri göndermesi abes olurdu. Çünkü peygamberler, kulları Allah’a ulaştırmak için gelmişlerdir. Herkes bir tenden ibaretse, Allah ile kul, kül ile cüz ise birbirine bağlıdır...” (Mesnevî: I,b.2806 vd.) Bu aşk diğer bir ifade ile “diri aşk”tır. Diri aşk ruhta ve gözdedir. Her daim goncadan daha taze kalır. Bu yüzden insan her zaman dirinin aşkını seçmeli ki bâki olsun (Mesnevî: I,b.218-9). Aksi halde aşksız insan güz mevsimine benzer. Güz mevsiminde tabiat yavaş yavaş soğur, ölüme doğru yol alır, aşksız insan da böyledir (Dîvân: II, s.307, b. 2518).

Aşk, Herkese Nasip Olmaz

Aşk herkesin tadabileceği bir duydu değildir. Aşk insana kendinden gelir (Rubâiler, II, b. 1552). Bütün vücût organlarına, duylulara ve hatta ruha işlemiştir. Yani başka bir ifade ile onun ilâhî bir lütf olduğu düşünülür. Derin ve üst bir duygu olan aşkı tadan insan

her şeyde sevgilisini gördüğü (İbn Arabî, 2003, s.78) için susamaz, konuşmaktan kendini alıkoyamaz ve konuşur (Emiroğlu, 2005: 227). Hallac'ın başına mâl olan sözleri de aşkın neden olduğu konuşurma duygusunun neticesidir. Artık onun bulunduğu yer ve sarf ettiği her söz aşka dâirdir. Âşık ne söylerse söylesin, ağzından aşk kokusu duyulur. Fıkıhtan bahsetse ağzından yokluğa ait sözler çıkar; o sözlerden yokluk kokusu gelir. Bunların zıddına olarak küfre ait bahis aşka o bahsinde din kokusu vardır. Şüpheye dair söz söylese sözleri, yakîni anlatmış olur. Yani âşık eğri söylese doğru görünür. Bu yüzden onun söz ettiği eğri ne güzel eğridir ki doğruyu süsler (Mesnevî: I, b.2880 vd.).

Bu kadar güçlü olan aşkın olmadığı gönül padişah bile olsa atlas kefene sarılmış, mezara gömülmüş ölüden başka bir şey değildir (Dîvân: V, s. 20, b. 243). Aşkı zaten beden gözü ile bakanlar göremez. Çünkü böyleleri gam ve neşeyi görürler. Keder ve neşeye yâni âriyetlere bağlanmışlardır, asıl olanı idrak edememişlerdir (Mesnevî: I,b.1791) .Aşk, onu yaşamayan böyle insanlara amansız bir hastalık gibi görünür. Onlar gibi âşık da bilir ki aşkın derdine ilaç aramak boş bir çabadan başka bir şey değildir (Dîvân: I, 55, b. 497). Ancak bilemedikleri aşk bağının sonu, ucu, bucağı yoktur. Orada gamdan ve neşeden başka daha nice meyveler vardır. Fakat âşıklık bu iki zıt halden çok daha yüksek, baharsız, hazansız ama dâima taptazedir (Mesnevî: I, b.1792-4). Beden ehli, âşıkların hastalığını sezmiş fakat doğru teşhis koyamamıştır. Onların hastalığı diğer bütün hastalıklardan ayrıdır. Onların hastalığı Allah (c.c.) sırlarının usturlabıdır. Dolayısıyla hangi yönden olursa olsun aşkın kendisi sülûk yolunun kılavuzudur. Onu anlatmak ve şerh etmek imkânsızdır. Çünkü aşk bahsinde dil ve kalem aciz düşer, akıl çamura saplanmış eşek gibidir (Mesnevî: I, b.110 vd.). Aşk, kelâma sığmaz, aşk dibi görünmeyen bir denizdir (Mesnevî: V, b.2731). Aşkın beş yüz kanadı vardır. Her kanadı arştan yer altına kadar bütün kâinatı kaplar. Âşıklar bu kanatlar ile şimşekten daha hızlı uçarlar. Korkak zâhit ise ayağı ile yürümeye çabalar. Mevlânâ, aşkı anlamayan, âşıklara hâkir bakan bu korkak zâhitlerin, onların makamını anlamaları ve oraya ulaşmalarının sadece Allah'ın inâyeti ile olacağını söyler. Yoksa onlara kalsa bundan çok uzaklar (Mesnevî: V, b.2190 vd.). Aşk kuşunun kanatlarının dışında gagası önünde iki âlemde bir taneden ibarettir. Tanenin kuşu yemesi nasıl olanaksız ise âlemlerinde âşığı yemesi imkân dâhilinde değildir (Mesnevî: V, b.2726). Aşk denizi bir çömlek gibi kaynatır, dağı kum gibi ezer ve eritir. Aşk, gökyüzünü çatlatır, yeryüzünü titretir. Hülâsa aşk tektir. Aşk ile Allah (c.c.) yoksul toprağa yeşillik ve tazelik vermiştir, yerinde kıvıldamaz görünen dağlar âşıkların halini anlatır (Mesnevî: V, b.2735 vd.).

Bu kadar kıymetli ve devletli olan aşkı elde etmek imkânsız değildir. Yukarıda Mevlânâ, aşkın kendinden geldiğini ve Allah'ın (c.c.) inâyeti olduğunu söylemişti. Ancak eserinin bütününde Mevlânâ, aşkın dahi çalışmadan tamamen ayrı olmadığını hissettirmiştir. Tasavvufta bazı insanların yaratılıştan âşık olduklarını biliyoruz. Fakat bu hüneri zayıf olanlar aşktan nasipsizdir denilemez. Zira Mevlâna; "Kullukta bulun da belki sen de âşık olursun" (Mesnevî: V, b.2728) diyerek aşkın dinin gereklerini yerine getirerek istidat olarak sonradan geliştirilebilen ve kazanılan bir duygu yoğunluğu olduğunu dile getirmiştir. İnsanların çoğunluğu da bu gruba dâhildir. Etrafa bakıldığında insanların belirli yaş ve tecrübelerden sonra aşkı tanıdıklarını görebiliriz.

Aşk, âşığı bu kadar ulu makama çıkarmasının karşılığında ona ağır bedeller ödetmiştir. Her güzelliğin bir bedeli olduğu gibi aşk bu mânada bir bedel ödetici görevi görmüştür. Mevlânâ, aşkı kahredici olarak tanımlamıştır. Âşık bu kahredicinin eline düşmüş, kahrolmuş bir kişidir (Mesnevî: VI, b.902). Âşık kasırğa ötünde bir yaprak gibidir, nereye savrulacağını ve düşeceğini kestiremez (Mesnevî: VI, b.903). Âşık, aşkın elinde darağacındaki bir kedi gibidir. An gelir yukarı çıkar, zaman gelir aşağı iner (Mesnevî: VI, b.908). Âşıklar kuvvetli bir sele kapılmışlardır. Aşkın takdirine tamamen razı olmuşlardır (Mesnevî: VI, b.910). Değirmen taşı gibi hiç durmadan, dinlenmeden gece gündüz inle-yip sızlayarak döner dururlar (Mesnevî: VI, b.911).

Aşkın İşaretleri

Aşkı bilmeyenler ise en azından aşkın emârelerini her an taşıyan kâinatı iyi okumalıdır. Dönen değirmen taşının dönüp durması, ırmağın suyunu arayanlara bir delildir. Çünkü arktaki suyu görmese de değirmen taşının dönüşünü görülebilir. Feleğinde değirmen taşı gibi, o dönüp durmadan usandığı yoktur. Bu nedenle gönül de yıldız gibi olup sabit kalıp dinlenmeyi tercih etmemeli (Mesnevî: VI, b.914). Hangi dala el atılsa, aşk, o dalı kırar, o şeyi koparır. Kaderin dönüp duruşu görülüyorsa bile unsurların hareketi ve coşması ortada. Denizin üstündeki çöplerle köpüklerin dönüp akışı, şerefli denizin köpürüp coşmasındandır (Mesnevî: VI, b.912 vd.). Hülâsa görebilene bütün kâinat bu aşkı çılgınlarla anlatmaktadır. Bu gerçeği bilen Zelihâ da odasını kendi resimleri ile donatmıştı. Ki Hz. Yusuf, yüzüne bakmaktan hâya ettiği Zelihâ'nın resmine kaza ile de olsa bakmış olsun. Çünkü güzellik ve hâya timsali Hz. Yusuf, ona hiç bakmıyordu. Bu hileye başvurarak her yanı resimlerle doldurmuştu. Allah da gözü aydınlık olanlar için her yönü kendi tecellileri ile süslemiştir. İnsan ister hayvan, ister bitki nereye bakarsa baksın Allah'ın (c.c.) güzelliklerini görür. Bu yüzden "Nereye dönerseniz Tanrı yüzü var." (Bakara, 2/115) buyrulmuştur. Etrafındaki tecellileri görebilen aydın gözler su içerken bile bardağın içindeki sudan Tanrı'ya bakmaktadır. Fakat âşık olmayan kişi suya bakınca kendi yüzünü görür (Mesnevî: VI, b.3640-4). Zira âşık olmadığı için kendi varlığını, benliği görür (Mecâlis-i Seb'a: 60). Allah, aşkın yeri olan gönlü kendisi için yaratmış ve beni gönülde arasınlar demiştir (Garibnâme: I, b.2291). Hucvirî, kalpteki imanı, muhabbet yani Allah'ı aramakta coşkun olma hali olarak ifade eder (Hucvirî, 1996: 424). Mekki'de muhabbetin, imanın ve ihlâsın kemale ermesi sonucunda yakîninde gerçekleşeceğini söyler (1997, II, s.103). Yakîn ona göre imanın, hakikati ve kemâlidir (Kûtu'l-Kulûb: II, 154). Benzer ifade ile Câmî de aşka ermiş kişilerin riyadan, hırs ve arzu muammasından kurtularak, doğruluk ve safâ köşesinde oturduklarını söyler (Câmî, 2002: 92-93). Ahmed Gazâlî, aşkın mutlak tenzih mertebesi olan Zât mertebesi olduğunu söyler. Dolayısıyla ona göre mutlak hakikat aşktır (Ahmed Gazzâlî, 2004, s.9-13).

Benliği Eriten Aşk

Âşık için ise her şey maşuktur, kendisi ve hatta aşk bir perdedir. Asıl var olan ve yayan mâşuktur, âşık ise ölüdür (Mesnevî: I,b.30). Aşka kabiliyetli olarak tek varlık olan insan (Hâfız, 1992, s.177) sonunda benliğinden sıyrılıp Hakk'a ulaşabilir. İkbâl'e göre

kişi aşkla gelen fakr sayesinde bütün dünyaya sahip olabilir (İkbal, 2005, s. 38). İkbal arzu ettiği bu mânevî yükselişi şöyle kelimelere döker; “O, kanatsızlara göklere yükselme zevkini, sineğe şahin kudret ve azmini verir. Fakr sahibi insan, sultanlarla boğuşur, onun hasırı tahtları tir tir titretir.” (1976, s.79)

Mevlâna aşkı “aşk alevinin devamlı yanan ve her şeyin içinde kaybolduğu” şey olarak tarif etmiştir (Arasteh, 2000:68). Hatta “Âşığın Allah’tan kazandığı sevap da Allah’tır. Âşıkların neşesi de odur, gamı da, hizmetlerine karşılık aldıkları ücret de.” (Mesnevî: V,b.586-8) Bu denli yoğun olan aşk ateşi içerisinde âşık kendinden bigânedir. Onun akli-fikri, varı-yoğu mâşukudur. Başka bir perspektiften bakıldığında âşık aynı zamanda maşuktur. Çünkü âşık olmakla beraber kişi mâşuk tarafından sevildiği nispette mâşuktur da. Susamış insanlar hararetle su ararlarken, diğer taraftan su da cihanda susuzları arar (Mesnevî: I, b.1740).

Yukarıda bahsedilen hakikati, insanın bir başka insana olan aşkında da görmek mümkündür. Birbirlerine ilk görüşte âşık olan insanların birbirlerine karakter ve zevk ortaklığı açısından benzedikleri tespit edilmiştir. Hâlbuki çoğu zaman birbirlerini ilk defa görmüşlerdir. Ruhlar âleminde yaratılan bu canların dünyada da kendilerine yakın olanı seçmiş olmaları muhtemeldir. Bir adım daha ötesi olarak ilk görüşte âşık olan insanların huy ve karakterin yanı sıra fiziki olarak da birbirlerine benzediklerine dair bulgular ileri sürülmüştür. Mecâzi aşk olarak tanımlanan insanın insana aşkında bir ünsiyet göze çarparken İlâhi aşka kapılında ilâhi tecellilere karşı doğal bir uyanıklık ve uyarılmışlık bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Aşkın Pahası

Her şeye rağmen aşka karşı duyarlılığı olan âşıkların olgunlaşması için bir takım sınıtlar ile yoğrulurak pişmeleri gerekmektedir. Toprak altına atılan buğday o karanlık ve dar yerde bir süre kaldıktan sonra topraktan başak vererek çıkar (Mesnevî: V,b.2014). Oradan çıktuktan sonra değirmende öğütülerek daha değerli hale gelir. Ekmek olan buğday ağızlarda ezilerek insana can, kan ve akıl olur (Mesnevî: V, b.2016). Ekmeğin varlığa katılmasının müsebbibi de aşktır. Yoksa ekmeğin can olmasına yol var mı? Aşk ölü olan ekmeği bile can haline getirir (Mesnevî: V, b.2017-8). Can da âşık olarak benzer süreçlerden geçerek daha değerli olur ve yüksek değerlere hizmet eder (Mesnevî: I, b.3165-7).

Âşıkların her nefesinde bir yanış vardır. Onların yanmaları pişmelerine neden olduğu gibi merhamet çağrısı anlamına da gelmektedir. Zira yıkık köyden haraç ve öşür alınmaz (Mesnevî: II, b.1765). Hatalı söz söylese bile o yanlış sayılmaz. Kanına bulanıp şehit olursa yıkanmaz. Çünkü şehitlerin kanları, sudan daha güzeldir (Mesnevî: II, b.1766-7). Bunun gibi onların yanlış sözleri de yüzlerce doğrudan daha üstündür! O nedenle âşıkların başka kılavuza da ihtiyaçları yoktur. Aşk şeriâtı, bütün dinlerden ayrıdır. Âşıkların şeriâtı da Allah’tır, mezhebi de (Mesnevî: II, b.1769 vd.). “Namaz ve yol gösteren ibâdet, beş vakit olarak farz kılındı. Fakat âşıklar daima namazdadır” (Mesnevî: I, b.2669) diyerek âşıkların her hallerini ibâdet yapıyormuş gibi geçirdiklerini söylemiştir. Hatta sevgilisi ve aşkı için Şeyh Sinan dinini değiştirir, içki içer ve hatta domuz çobanlığı yapar. Mecnun

gibi birçok sıkıntılar çeker. Fakat samimi olan aşkı, onu daha sonra kendine getirdiği gibi müslüman olmayan sevgilisini İslâm ile müşerreflendirir (Bayat & Jamnia, 2001: 67-75). Birçok dert ve sıkıntılı süreç geçiren âşık yine de her şeyi yapmış sayılmamaktadır. Onun asli görevi bunlar değildir. Bahsi geçen zor işler aslında onun yapması gereken küçük işlerdir. Onun asıl görevi her şeyden geçmek, ölmek ve yok olmaktır. Bu sebepten dolayı Mesnevî’de mâşuğu ile konuşan âşık bu sözü duyar duymaz oracıkta ruhunu teslim eder (Mesnevî: V,b.1253 vd.). Kendisine dininden dolayı işkence yapılan bir başka âşık ise çarınla gerilir, çıplak vaziyette iken vücuduna dikenli dallarla işkence yapıldığı halde, kanlar içinde olmasına karşın “Ahad” diyerek can verir (Mesnevî: VI, b.965 vd.). Çünkü aşk fenâ ile bekâ arasındaki perdenin kalkışıdır. Bu bağlamda ölen kişi sevgilisine kavuşmuştur, bir bilinmezlik âlemi ve yokluk çukuruna gitmemiştir. O, Hakk’a doğru yürüyüşdür, vusluttur. Mevlâna’da bu yüzden ölümü istemiş ve ölüm gecesini “şeb-i aruz” olarak nitelendirmiştir (Alkan, 1999: 26). Şems de Makâlat’ında âşıkların sıkıntı ve eziyete tabi tutulacaklarını ifade etmiştir (s.219).

Yukarıda bahsettiğimiz aşk birçok acıyı, aşığa neden çektirir? Mevlâna bu soruyu kendi kendine sorar ve sonra şöyle cevaplar: “Aşk, ona yeryüzünde bir hayli işkenceler etmişti. Aşk neden, önce âşığa kinlenir? Neden, önce kanlı katil gibi davranır? Doğru âşık olmayan kaçsın, aşktan vazgeçsin diye!” (Mesnevî: III, b.4750-1) Onun bu cevabında, bugün mecâzi aşka tutulmuş insanların da bu sınama yöntemini denediklerini duyuyoruz. Bütün sıkıntılara rağmen âşıklar mahvolmaktan ve harap olmaktan zahmet çekmezler. Aksine bilirler ki harabelerin altında padişah hazinesi vardır (Mesnevî: I, b.1744).

Mevlânâ araştırmacısı Schimmel, âşıkların dertlerle boğuşmalarının kıskançlığın bir işareti olduğunu söyler. Zira âşıkların kendilerine has ihtiyaçları, dertler perdesi ile “kötü nazarlardan”⁵ korunur (Schimmel, 2000:187). Onlar neşe ve sefayı, cefa ve belâdan ayırmazlar. Bütün isteklerden uzaklaşmış her an can vermeye hazırdırlar. Aslında onların hayatı ölümdedir. Onlar, gönlü, gönüllerine vermekle elde edenlerdir (Mesnevî: I, b.1751). Cansız ekmeğe can veren aşk böylece fâni olan insanları da ebedileştirir (Mesnevî: V, b.2015).

Aşk, insanın en köklü duygularını da yerle bir eder. Aşk, âşığın elbisesini yırtar fakat âşık ayıplanmadan endişe etmez (Mesnevî: I, b.22). Üstelik insana has güzel hasletler olan bu duyguları kötü görüp, onlardan kurtulmanın çaresi olarak aşkı göstermektir; “Ey aşk, bizim kibir ve azametimizin, şerefimizin devası, Eflâtunumuz ve Calinus’umuz sensin.” (Mesnevî: I, b.24) Âşık, ar ve hâya perdesini de yırtar ki yalnız aşk kalsın. Ayrıca âşığa âlemde bir tek mahrem bile yoktur (Mesnevî: VI, b.1978). Âşık her şeyi yakar, yok eder. Ve o yanmayı kible edinir. Çünkü mum yandıkça aydınlanır (Mesnevî: VI,b.612 vd.). Zâten aşk gönül kaptırılan sevgili ile yanıp tutuşmaktır (Mecâlis-i Seb’a: 82). Bundan zevk aldığı için Mevlânâ: “Sadece aşk, sadece aşk, başka da bir işimiz yoktur” demiştir (Divân, I, s. 519, 1375).

5) Mevlânâ Yüzlerce gönül ve canın, Allah’a âşık olduğunu fakat onlara ya kem göz mâni olduğunu söylemiştir. Bunların bir tanesi de Peygamber’in amcasıdır. Zira o, Arapların kınamasından çekinmiştir (Bkz. Mesnevî: VI, b. 193-8).

Aşğın gıdası, ekmezsiz ekmeğe âşık olmaktır. Yâni aşkında doğru olan kişi daha önce de belirtildiği gibi varlığa bağlanmaz. Çünkü onların ne kendi varlıklarıyla ne de diğer varlıklarla işleri yoktur. Fakat âşıklar sermayesiz de kâr elde ederler (Mesnevî: III, b.3021). “Kanatları yoktur ama âlemin etrafında uçarlar... elleri yoktur, topu meydana kaparlar! Âşıklar, yoklukta çadır kurarlar. Onlar, yokluk gibi bir renktedirler, bir tek ruhları vardır onların! Onların yokluktan elde ettiklerini sıradan insanlar idrak edemez.” (Mesnevî: III, b.3023-4) Mesela süt emen çocuk en leziz yemekten, kebaptan zevk almaz. Periler de kokulardan beslenirler. Fakat insanoğlu perinin kokusundan habersizdir. Çünkü perinin huyu, kendi huyunun zıddıdır. Perinin az bir güzel kokudan aldığı zevki, insan yüz batman güzel yemekten bile alamaz (Mesnevî: III, b.3025-7). Bir başka örnek Nil Irmağının suyu Mısırlılar’a kan kesildiği halde İsrailoğulları’na sudur. Deniz, Firavun’u boğduğu halde İsrailoğulları’na bir ana cadde haline gelir (Mesnevî: III, b.3028-9). Dolayısıyla âşğın halini ancak âşık olanlar anlar. Zaten, Mevlâna’ya “âşıklık nedir?” diye sorulduğunda “benim gibi olursan bilirsin” diye cevap vermemiş midir? (Mecâlis-i Seb’a: 82)

Mâşuk uğrunda binbir zorluğa ve derde göğüs geren âşık hararetle onu arar ve bulduğunda âşık yok olur, kendinden geçer gider. İlâhî aşka tutulan kişi Allah’ın (c.c.) geldiği yerde bir kıl kadar olsun varlık gösteremez. O’nun nazarı karşısında âşık gibi binlercesi fanidir. Güzel bir teşbih ile âşık bir gölge iken mâşuk güneştir. Pek tabii ki güneşin olduğu yerde gölge kaybolur... (Mesnevî: III, b.4620-3)

Mâşukun kapısına vardığında benlik güden âşık da geri çevrilir. Çünkü dostun kapısını çaldığı zaman içeriden: “Kimsin” sözüne “Benim” demesi üzerine dostun: “Mademki sen, sensin, kapıyı açmıyorum. Çünkü dostlardan kimseyi tanımıyorum ki o, ben olmasın” diyerek aşka ikiliğin yeri olmadığını dile getirir. Âşığı geri çevirir ki hamlığını, ayrılık ateşi onu pişirsin. Reddedilen âşık oradan ayrılır. Bir yıl sonra tekrar gelip kapıyı çalar. Sevgilisi: “Kim o?” deyince “Gönlümü alan sevgili sensin” diye cevap verir. Sevgili: “Mademki bensin, ey ben, gel içeri gir!” diyerek onu kabul eder (Mesnevî: I, b.3056-63).

Mevlâna aşkın olduğu yerde varlığın olmadığına dair bir kıssa anlatır. Hz. Süleyman’a rüzgârdan davacı olan bir sivrisinek şikâyetinde bulunur. Hz. Süleyman iki tarafı da dinlemek adına rüzgârı da çağırır. Rüzgâr onun emrini duyunca çarçabuk esip gelir. Ancak sivrisinek oradan hemen uzaklaşır. Hz. Süleyman “A sivrisinek nereye? Dur da ikinizi de dinleyip hüküm vereyim.” der. Sivrisinek cevaplar; “Padişahım ölümüm, onun varlığından... zaten günüm, onun dumanından kararmakta. O gelince ben nasıl durabilirim? Benim kökümü kazan o!” der. İşte aşk ta böyledir. Allah (c.c.) kapısını arayan da Allah (c.c.) geldi mi yok olur. Aşk başına vurunca ne akıl kalır ne gayrısı, her şey helâk olur, yalnız onun hakikati kalır (Mesnevî: III, b.4585 vd.). Âşıkların akıllarının başlarında olması günahdır. Çünkü aklın başta oluşu, geçmişti hatırlamak anlamına gelir. Kişinin geçmişi de Allah’a (c.c.) perdedir, geleceği de. Bu nedenle âşık her ikisini de ateşe vermeli. Âşık geçmiş ve geleceği arasında dönüp durdukça, kendinde oldukça nasıl olur da Kâbeye gelmiş, tavaf etmiş sayılmaz (Mesnevî: I, b.2200 vd.).

Varlığından kurtulmuş ve nefisini öldürmüş olanlara güneş ve ay secde eder (Mesnevî: I, b.3003). Zaten mâmur yerlerde varlık, didişmek olur. Yok olan, varlıklardan utanır, arlanır. Buna karşın varlık, yokluktan feryâd etmemiştir. Yokluk, o varlığı, kendisinden uzaklaştırmış, gidermiştir. “Ben yokluktan kaçıyorum deme. Hakikatte o, senden yirmi kere daha fazla kaçmakta! (Mesnevî: I, b.2479) Görünüşte seni kendisine çağırılmaktadır ama içinden seni reddetme sopasıyla sürmektedir. Bu işler, kovalayanı yanıltmak için ata çakılan ters nallardır; ey sâf kişi! Firavun’un, Mûsâ’dan nefretinin kaynağı Hz. Musa’dır.” (Mesnevî: I, b.2480-81) Kendilerini sahip oldukları her türlü vasıftan arıtarak özlerindeki pak ve saf yönü görenler için Hz. Peygamber: “ümmetimden öyleleri vardır ki onlar, benimle aynı yaratılıştadırlar, benimle aynı himmete sahiptirler.” buyurmuştur (Mesnevî: I, b.3460-2). Çünkü aşk peygamberlerin yoludur (Mesnevî: I, b.220-2).

Bu kadar büyük ihsanın vesilesi ve canların gıdası olan aşkın dini, mezhebi yetmiş iki şeriatın da dışındadır (Mesnevî: III, b.3034). Yunus Emre’de dört kitabı okuyanın aşka çare bulamadığı söylemiştir (Yunus Emre, 1998, s.325). Aşk yokluk deryasıdır, orada aklın ayağı kırıktır (Mesnevî: III, b.4720-2). Akıl aşka karşı kör ve sağırdır (Mesnevî: VI, b.1979).

Aşk, cüz’i aklın alanından çıkıp Tanrı’nın varlığına ulaştığı (Baykan, 1999: 100) için akıl, orada hiç işlev göremez (Mesnevî: I, b.1065). Kalem çatlar (Mesnevî: I, b.114). Aynı zamanda söz de kifayetsiz kalır (Mesnevî: II, b.3013). Bunların ötesinde İkbâl, aklın isyanı ve şekaveti yüzünden İslâm’ın tehlikede olduğunu ileri sürerek aşk vilâyetinde yeni bir ordu kurmayı hedefler (1976: 63). Aşk ise bırakın isyanı kendinden geçip, aşığı tövbeden bile alı kor. Çünkü can gidip, bambaşka bir can ile dirildiği için tövbeden de tövbe etmelidir (Mesnevî: I, b.2205-9).

Sonuç

Mecâzi Aşk, yani insanın bir başkasına karşı duyduğu derin sevgi, insanlar üzerinde duygusal ve akli olarak büyük değişimlere neden olmaktadır. Aşık, Maşuk’una kavuşmak uğrana maddi ve manevî birçok fedakarlığa göğüs gerer. Mevlânâ, İlahi Aşk’a bir geçiş olarak değerlendirdiği Mecâzi Aşk’a tutulanların yaptığı fedakârlıkları anlatır. Âşıklara dünyevi aşk için çekilen sıkıntılarını misal göstererek İlâhi Aşk’a tutuların belalara hazır olmaları gerektiğini söyler. Çünkü çok değerli olan bu aşkın bedeli çok ağırdır. Âşık şikâyet etmekten utanç duyacağı zorlu aşk serencamında gerektiğinde kendi varlığını da yok etmeli. Böylece yok ettiği benliği, kendinin de daha önce bir katre olduğu aşk okyanusuna, buharlaşarak ayrıldığı asıl yurduna döner. Yoklukta varlığa kavuşur. Dolayısıyla Mevlâna “âşık” ifadesi ile olgunlaşmış imanını ile insan-ı kâmil olma yolunda meşakkatlere sabreden sâlik’i, “aşk” kavramı ile “İlahi Aşk”ı kasteder. Ona göre imanın ve aklın en üst mertebesi olan “aşk”ı ulaşabilmek için talip, ibadet ve riyâzet ile başladığı uzun soluklu yolculuğunda birçok çile ve musibete direnebilmeye azim ve kararlılığında olmalıdır. Aksi halde onun aşktan nasibi ancak utanç ve rezillik olur.

Kaynakça

- Arasteh, A.Raza (2000). Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş. Çev. Bekir Demirkol, İbrahim Özdemir, Ankara.
- Ay, M. Emin (1998). Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım. İstanbul: Timaş Yay.
- Bayat, Mojdeh & Jamnia, M. Ali (2001) Sufi Diyarından Hikâyeler, çev. Saliha Deniz, İstanbul: İnsan Yay.
- Baykan, E. (1999). Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Mevlânâ'da Tanrı, Doktora Tezi, Konya: SÜSBE.
- Cebecioğlu, Ethem (2004). Tasavvuf Terimleri& Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yay.
- Dayıoğlu, Server (2003). Galata Mevlevîhanesi. Ankara.
- Demirci, Mehmet (1991). Yunus Emre'de İlahî Aşk ve İnsan Sevgisi. İstanbul.
- Emiroğlu, İbrahim (2005). Sûfi ve Dil. İstanbul.
- Eraydın, Selçuk (1980). Tasavvuf Ve Tarikatlar. İstanbul: Marifet Yay.
- Gazzâlî, Ahmed (2004). Aşkın Halleri. Trc. Turan Koç-M.Çetinkaya, İstanbul.
- Gazzâlî (1973). İhyâu ulûmi'd-dîn. Trc: Ahmed Serdaroğlu. İstanbul.
- Hâfız (1992). Dîvân. Çev. Abdülhakî Gölpınarlı. İstanbul.
- Hucvirî (1996). Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi. Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay.
- İbn Arabî (2003). İlahi Aşk. Çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yay.
- İkbal, Muhammed (2005). Rumuz-i bîhodî, "Esrar ve Rumuz". Çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul: Sufi Kitap Yay.
- İkbal, Muhammed (1976). Ey Şark Kavimleri, "Allâme Doktor Muhammed İkbal'in Üç Eseri". Çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul.
- İkbal, Muhammed (1976). Yolcu, Ey Sark Kavimleri, Kölelik "Allâme Doktor Muhammed İkbal'in Üç Eseri" ismiyle çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul.
- Kelabazî (1980). et-Taarruf lî Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye.
- Kuşeyrî (2003). Kuşeyrî Risâle. Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları.
- Massignon, Louis (2006). Doğuş Devrinde İslâm Tasavvufu. Çev. Mehmed Ali Aynî, İstanbul.
- Mekkî (1997). Kâtû'l-Kulûb, Yay. Haz. B. Uyûn es-Sûd, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.

- Mevlana (1994). Fihî Mâ Fih. Terc. Ahmet Avni Konuk. Haz. Selçuk Eraydın, İstanbul.
- Mevlana (1990). Mesnevî: çev. Veled Çelebi İzbudak, göz. geç. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, M.E.B. Yay.
- Mevlâna (1991). Rubaifler, çev. ve yay. Şefik Can, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Molla Câmî (2002). Rübâî, çev. Asaf Hâlet Çelebi, Ankara, Hece Yayınları.
- Nasr, S. Hüseyin (1964). Üç Müslüman Bilge, Three Muslim Sage, Cambridge, Harvard University Press.
- Nicholson, Reynold A. (2004). Tasavvufun Menşei Problemi, Çev. Abdullah Kartal, İstanbul.
- Schimmel, Annemarie (2000). Ben Rüzgârım Sen Ateş, çev. Senail Özkan, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Smith, Margaret (1991). Bir Kadın Sûfî Râbiâ, çev. Özlem Eraydın, İstanbul, İnsan Yay.
- Şems-i Tebrîzî (1974) Makâlat, çev. M. Nuri Gencosman, İstanbul.
- Yunus Emre (1998). Yunus Emre Divanı, Mustafa Tatçı, Ankara, Akçağ Yay.